

Ræða flutt á Sjómannadaginn 6. júní 1943,
birt í Morgunblaðinu 8. júní 1943.

Bjarni Benediktsson – Stjórnmal – Ræður – Sjómannadagurinn – Morgunblaðið – 6 júní 1943 – 8 júní
1943

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

Ræður

Askja 4-3, Örk 6

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Fleitt á sjómannaþingum í Rvk. 6/6/43. - Birt í Mbl. 8/6/43.
- Vantar bls. 2 og mikið lag í handrit.

þakkað þótt

~~Þetta~~ þótt ég eigi ætt mína um marga liðu til eyja-
skeggja og þar með sjómanna að rekja, þá hefi ég eigi átt
í miklum sjóferðum eða öðrum slíkum harðræðum um dagana.

Hlutskipti mitt hefir þvert á móti lengst af verið
það að sitja yfir bókum, við lestur eða skriftir og önnur
svipuð störf. Verður því að virða mér það til vorkunnar,
þótt ég í þeim fáu orðum, er ég segi hér í kvöld, fari eigi
að lýsa lífi og kjörum sjómanna, erfiðleikum þeirra og að-
búnaði öllum, hetjulund þeirra og fórnnum. Alt þetta þekkið
þið áheyrundur mínir, flestir miklu betur en ég, og þurfið
hvorki að halda á lofi mínu né lasti. Í þess stað ætla ég
að ræða um efni, sem mér er kunnugra, bregða fyrir ^{mið} bóklestr-
inum og minnst á bók eina, sem ég hefi nýlega lesið, og
fara nokkrum orðum um lærdóma þá, sem ég hygg, að af henni
megi draga.

Um bókaútgáfu hér á landi er svipað og um nýbygginga-
sjóði fiskiflotans, að sumum valdamiklum mönnum hefir þótt
fullnóg af hvorutveggja. Ekki eru mörg ár síðan, að einn
æðsti maður þjóðarinnar taldi það á hátíðlegri stund einna
ískyggilegast í fari okkar Íslendinga, hve mikið kæmi hér út
af bókum. Sennilegast mundi honum ekki lítast betur á nú,
því að ekki hefir einungis verið haldið áfram útgáfu nýrra
bóka heldur er einnig farið að gefa út gömul tímarit að nýju.
Og það er einmitt hið nýutkomna hefti hins meira en hundráð
ára gamla tímarits Fjöltnis, sem ég ætla að fara um nokkrum
orðum.

hálf t. undir
verit atal

Þegar rit þetta kom fyrst út fyrir 108 árum hafði
landið verið bygt ~~í 1/2~~ öld. Lengst af hafði ^{landinn} ~~þessi~~
atvinnuvegur landsmanna ~~verið landþráður~~. Í upphafi önnuðust
landsmenn að vísu siglingar sínar og verzlun ^{á marku leyst}. En smám saman
lagðist þetta niður, svo að segja má, að í upphafi níttjándu
aldar hafi þjóðin um aldiraðir ~~langu~~ verið bændu- eða ^{stóllan}
búnaðarþjóð, sem sótti ekki sjóinn nema til fiskifangar-
grunnnaðum og þá sem íhlaupaverki á opnum
röðvan bátum ^{einum til fiskifangs lítinn tíma}
in læst.

4 fyrst og fremst

Lmann fram af
manni

Allir voru þeir samt aldir upp í sveit á Íslandi, og þótt þeir væru ekki eingöngu af bændættum komnir, heldur sumir blandaðir prestablóði, þá hafði þó for-eldri þeirra ~~um marga atblíði~~ fyrst og fremst haft framfæri sitt af búnaðarstörfum. Allir voru þeir því knýttir búnaðinum sterkum böndum. Engu að síður gerðu þeir sér ljóst, að fólki gat því aðeins fjölgað hér á landi, að atvinnuhættir yrðu fjölbreyttari en verið hafði.

Þeim dylst að vísu ekki, að á Íslandi býr kjarnmikil þjóð, og birta með nokkru stolti þessi ummæli dansks ferðalangs, sem hér hafði verið:

" Íslendingar þykjast enn þá af að líkjast landinu sem þeir byggja, og standa óumbreittir í blíðu og stríðu, eins og kletturinn, hvort sem hann er roðinn af sól eða laminn af regni. Þó það sjóði í þeim, mun enginn sjá það á andlitinu, eða í látum þeirra, fyrr en í því vetfangi reiðin brýzt fram, enda geta þeir þá orðið voðalegir. Eins og þeir eru stöðugir og þolgóðir, hvort sem þeir eiga að liggja á sjónum tvö eða þrjú dægur, og smakka ekki annað en blöndu, ellegar ferðast yfir fjöll og ár í bleytu og stormi, eins geyma þeir með sama þreki sérhvert áhrif, og sleppa naumast nokkru fyrirtæki, meðaneinhver úr-ræði eru."

En vonbrigðis ~~hjó~~ oddvita þeirra Fjölnismanna, Tómasi Sæmundssyni, eru auðheyrð, þegar hann lýsir heimkomu sinni á glæsilegu dönsku herskipi. Segir hann frá því, að skipið skauð að kvöldi akkeri til grunns hér úti í flóa og lá þar um nóttina. Síðan segir orðrétt:

" Þótti hafnsögumanni mjög seinka, er hann hvorki kom að kvöldi, né að morgni svo snemma sem ratljóst virtist. Átöldu menn hann harðlega fyrir hirðuleysi og dugnaðar, fanst mér og ég ekkert geta sagt honum til ~~afþakunar~~ afbötunar. En öllum rann þeim reiðin,

er hann loks kom siglandi á kánu, sem engum sýndist fær að fleyta á sjó, og hann þar á ofan kvaðst hafa legið úti alla nóttina að leita okkar, en ekki getað fundið, Heldur þóttu mér þessir fyrstu landar mínir óframir, niðurlútir og dauflegir. Vil ég þeir menn, sem fyrstir eiga að taka á móti gestum frá ýmsum löndum, séu hreifir og spræklegir, og láti á sjá, að þeir þykist ekki minni menn fyrir sér en hásetar, er á skipunum eru, sem þeir koma að leiða til hafna. Vera kann samt, að hungur og vosbúð um nóttina hafi í þessa sinn gert nokkuð um."

Þessi fyrstu áhrif, sem Tómas Sæmundsson varð fyrir, þegar hann kom úr sinni miklu för um Norðurálfu, hafa eflaust orðið til þess að ýta undir þá sannfæringu hans, að landsmönnum væri lífsnauðsyn að auka skipakost sinn og ætlar hann þeim ~~fé~~ meira í fyrstu en svo, að þeir þurfi að eignast þiljubáta í stað hinna önu, sem þá voru nær eingöngu notaðir. Fer hann um það mörgum orðum. Kemur þar fram, að hann telur það engan þjóðarvoða, að menn leggi fé í útgerð og hagnist á henni. Þvert á móti segir hann m.a.:

" Eg er sannfærður um, að ef þeir, sem efni hafa á, kæmu fé sínu í þiljubát heldur en jörð, sem lítinn ágóða gefur, eða peninga sem liggja arðlausir, -----, mundu þeir, ef laglega væri meðfarið og annað ekki stundað jafnframt, áður langt um liði þykjast hafa sínu fé vel varið." Hyggur hann, að ef slíku verði víða á komið, og farið með svo sem skyldi, komist við það í betra horf, tvent það, sem landinu ~~er~~ mest á ^{niðan} en ~~lítil~~ lítill gaumur hefir verið að gefinn, og olli því fram- taksleysi og áræðisskortur en það er fiskifangið og hin íslenska kaupverzlun og vöruflutningar."

Tómasi Sæmundssyni er ljóst, að bændapjóðin íslenska þurfti ekki einungis að eignast haffær skip og mannaða sjómenn, heldur þurfti hún einnig að eignast blómlega kaupstaði, en það taldi hann að gæti þá fyrst orðið, er aflinn yxi til lands og sjávar, og ágóðinn

L frá elbi

drægist ekki út úr landinu, heldur lenti í kaupstöðunum sjálfum. Iðnaðarmenn ættu að geta komist vel af í Reykjavík og öðrum kaupstöðum, ef þeir hefðu fjölbreytta framleiðslu. Um kaupmennina segir hann, að þeir séu að sínu leyti hið sama í kaupstöðunum og bændur séu á sveitunum: "Undirstaða landsins velmegunar, því fé þeirra er kyrt í landinu, eykst þar og eyðist, og af þeim rótum rennur sú kaupmannastétt, sem landinu er áriðandi og máttarstofn þjóðarinnar, að því leyti sem hún er upp á önnur lönd komin." Hann telur, að það þurfi annað til að stemma stigu fyrir hallærum hjá okkur, en að nokkrir útlendingar eigi hér vöruhús að nafninu, og hafi í Danmörku góð orð um, að þeir sjái okkur fyrir öllum nauðsynjum. "Eg er hræddur um", segir Tómas Sæmundsson, "þeir verði heyrnar-daufir, þegar aumingjarnir fara að svelta í hel, og eiga að kalla yfir sundið, sem liggur milli vor og Kaupmannahafnar."

Hér er stiklað á stóru, en það eru hugleiðingar þessum líkar, sem eru á bak við orð Fjölnismanna í ávarpsorðum rits þeirra, þegar þeir hvetja Íslendinga til að íhuga sögu sína og segja:

"Þá er enn eitt, sem ekki ætti að gleyma, því það lýsir atorku Íslendinga, og er þeim, sem nú lifa sérílagi eftirtektarvert. Í fornöld fluttu menn sjálfir, á sínum skipum, vörur^{in man} utan til ýmissa landa, og tóku í staðinn ýmislegt sér til gagns og gamans. Þessvegna lenti allur ágóði verzlunarinnar þar sem hann átti að lenda, inn í landinu sjálfu, af því hvorki vantaði þrek né vilja til að vinna fyrir honum".

Við sjáum, að dæmi fortíðarinnar er tekið samtíðinni til hvatningar, og við skiljum, að það er ekki einungis skáldleg aðdáun á gullöld Íslendinga heldur raunhæf lögeggjan til Íslendinga á níttjándu öld, sem fær Jónas Hallgrímsson til að yrkja í þetta sama hefti Fjölnis:

landi

" Þá riðu hetjur um héruð, og skrautbúin skip fyrir ~~landi~~ flutu með friðasta lið, færandi varning- 2 inn heim".

Fjölnismenn sáu eigi drauma sína rætast. Hin dauða hönd danska valdsins hvíldi enn um áratugi á landinu. Fólkinu fjölgaði að vísu nokkuð í sæmilegu árferði. En strax og harðnaði í ári virtist landinu ofvaxið að bera hina auknu fólksmergð.

Um 1880 voru Íslendingar eins og á 11. öld aftur orðnir liðlega 70 þúsundir. Þá komu harðindi og fólkið flosnaði upp. Sem betur fór varð það samt ekki hungur- morða eins og einni öld áður, heldur gat það bjargað lífinu með því að flýja til Ameríku. En þá fækkaði fólkinu á einum áratug um nær 1500. Öll eðlileg fjölgun og meira en það hvarf til annarar heimsálfu.

Það var fyrst þegar áhrifin af auknu stjórnfrelsi fóru að koma í ljós að birti um framtíð íslenzku þjóðarinnar. Þegar landsmenn fóru sjálfir að ráða málefnum sínum, þá breyttust draumsýnir Fjölnismanna og annara föðurlandsvina í sannar ~~þ~~ísagnir.

Lýpa

Þá gerbreyttu ein eða tvær kynslóðir atvinnuháttum Íslendinga.

Jónas Hallgrímsson spurði 1835 :

" Hvað er þá orðið okkar starf í sexhundrað sumur? Höfum við gengið til góðs götuna fram eftir veg?".

Og hann varð að svara, að feðranna frægð væri fallin í gleymsku og dá. Nú einni öld síðar er aftur ekki um það að villast, að okkur hefir munað nokkuð á leið.

Íslendingar þurfa ekki lengur að liggja við fiskveiða- ~~árei~~ í þrjú dægur og nærast ekki á öðru en hlöndu. Og þótt skip þau, er Íslendingar sigla nú/eigi stór, og þurfi bæði stækkunar og umbóta við, þá dylst engum, sem nú koma til höfuðstaðarins, að við eigum skip sem er ~~er~~ ^{hennarlega en fært at} fleyta ~~á~~ á sjó. En síðast en ekki sízt, þá þarf enginn Íslendingur nú að skammast sín fyrir íslenzka sjómenn, þeir eru vissulega bæði hreifir og spræklegir, og láta

L á litlu
barunn

ni met meiri sammi
er um fornölduina
va

hvergi á sjá, að þeir séu minni menn en hásetar á skipum annara þjóða. Getum við ~~þó~~ ^{þó} sami sagt, að skrautbúin skip fyrir landi fljóti með fríðasta lið, ferandi varninginn heim.

Á síðustu tveim mannsöldrum hafa landsmenn tekið í eigin hendur fiskveiðar sínar, siglingar, verzlun og komit sér upp ^{all vaxlagum} ~~vaxlagum~~ iðnaði. Á fáum áratugum reistu menn sér fjölda álitlegra kaupstaða, þar sem fólkið stundaði fiskveiðar, siglingar, verzlun og iðnað. ^{Með} þeim árangri, að Íslendingar, sem eigi voru fleiri 1874, þegar fyrst var losað um hina erlendu ánað, er þeir höfðu um aldir verið í, en þeir voru 7 öldum fyrr, hefir síðan fjölgað úr 70 þúsundum í 125 þúsundir.

Sjávarhéraðin þ.e. kaupstaðir og kaupstjórni hafa síðustu áratugina tekið við þeim, sem hungrið og Ameríka hirtu áður.

Íslenzku sveitapiltarnir, sem 1835 fóru að gefa út Fjölni, sáu sannarlega hvers Íslands þarfnaðist mest.

Fuller gjöldi séu
ann ort

En þó að ^{þau} í Fjölni ~~stær~~, að það sem Íslandi mest á ríði, se fiskifangið og hin íslenzka kaupverzlun, þá er þar sannarlega drepið á ýmislegt fleira, sem eigi á síður við nú en þá.

Ýmislegt, sem eigi má án vera, ef við eigum ekki að glata því, sem þegar er fengið. Ut í það má ég þó ekki fara í kvöld.

Ég held ^{nað} þó, að ég verði að lúka orðum mínum með ummælum Jónasar Hallgrímssonar, þeim, sem hann endar þá grein, sem hann sennilega eina hefir ritað um stjórn-mál um æfina. Því að ég veit eigi annan boðskap, sem þjóðin nú frekar þurfi að læra, en þann er ~~þann~~ segir: ^{skildi J}